

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ АННИ ЯРОСЛАВНИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЯХ

Автор простежує еволюцію французьких історичних досліджень, а також розвиток української та російської історіографії про Анну Ярославну (Анну Руську, Анну Київську) королеву Франції в XI ст.

Author studies evolution of Anna Yaroslavna's image in the French historical research as well as in the Ukrainian and Russian historiography. Anna Yaroslavna (Anne of Russia, Anne of Kiev) was the queen of France in the XI century.

2010 року минуло рівно дев'ять з половиною століть з того часу, як 4 серпня 1060 р. помер король Франції Генріх I, наступником якого став його старший син Філіпп I, що був ще дитиною. Перед смертю король-батько довірив опіку над юним королевичем та керівництво державою впливовому феодалу, графу Балдуїну Фландрському, який мав допомагати Філіппу I своїми порадами та виховувати його. Однак була ще одна постать, що брала участь в управлінні Французьким королівством, маючи всі законні підстави для цього. Це була королева Анна, дочка великого князя київського Ярослава Мудрого.

Слід відмітити, що термін "Анна Ярославна", який став традиційним для вітчизняної історіографії, в західних історичних дослідженнях є маловживаним. До ХХ ст. європейська історіографія використовувала поняття "Анна Руська" (у французькій історіографії – "Anne de Russie", в англійській – "Anne of Russia"), яке у свою чергу може тлумачитися як "Анна з Росії" через тотожність понять "Русь" і "Росія", "руський" і "росіянин" у багатьох мовах.

Оскільки віднесення Анни, дочки великого київського князя Ярослава Мудрого до Росії є хибним і викликає у європейців неправильне розуміння минулого, останнім часом у французькій історичній літературі більш поширеним стає термін "Anne de Kiev" (в англійській – "Anne of Kiev"), тобто "Анна з Києва" чи "Анна Київська". Використання окремого терміну для означення саме Русі ("la Rous") у французькій історіографії поки що не є дуже поширеним.

Зазначимо, що у французькій історіографії використовувались і інші терміни для означення цієї особи: "Anne de Ruthénie" ("Анна з Рутенії"), "Anne d'Esclavonie" ("Анна з Есклавонії"), "Anne d'Ukraine" ("Анна з України") тощо. Однак назви "Рутенія" та "Есклавонія" є нині застарілими й малозначними для більшості французів, а от виведення Анни з України виглядає занадто осучасненим.

Анна Ярославна відіграла важливу роль в історії Франції, і практично жоден нарис про минуле цієї держави не оминає увагою постать цієї легендарної жінки. Серед головних заслуг Анни було те, що вона народила французькому королю, який довгий час був бездітним, довгоочікуваних спадкоємців. Це дозволило уникнути можливої політичної кризи та зміцнитися при владі молодій династії Капетингів, лише третім представником якої на престолі був Генріх I. Проте позитивний внесок цієї жінки до французької історії не обмежиться лише справою її материнства. Вона відзначилася надзвичайним розумом, брала активну участь в духовному житті суспільства, виступаючи в ролі фундаторки та меценатки для багатьох монастирів і церков Франції. Її здібності були відмічені багатьма сучасниками.

Ця загадкова жінка залишила по собі багато таємниць, над розв'язанням яких билися десятки дослідників. Протягом багатьох століть вона привертала та продовжує привертати зараз увагу істориків і літераторів. Їх надихала унікальність цієї особистості на троні Франції. Діячів мистецтва захоплювала романтична історія, пов'язана з другим шлюбом королеви, який був досить

епатажним для тогочасного суспільства. Анна, щойно овдовівши, одружилася з одним зі своїх підданих, графом Раулем де Крепі і де Валуа, який на той час перебував у законному шлюбі з іншою жінкою.

Незважаючи на досить великий масив праць, присвячених Анні Ярославні, слід відмітити, що наша вітчизняна історіографія має відчутний брак монографічних досліджень стосовно цієї особистості, які ґрунтувалися б на широкій джерельній базі, а не лише на історіографічній традиції. Протягом багатьох років в історіографії закріпилося доволі багато історичних міфологем про Анну, які можуть бути зруйновані лише прискіпним вивченням історичних джерел.

Анна Ярославна єдина королева Франції, яка народилася в Києві, та й взагалі на терені сучасної України. Образ цієї, безперечно, цікавої особистості увічнений в численних літературних творах та кінематографії. В українській літературі про неї писали драматург І.Кочерга у своїй п'єсі "Ярослав Мудрий", письменники П.Загребельний в романі "Диво" та І.Филипчук у повісті "Анна Ярославна – королева Франції", композитор А.Рудницький створив оперу "Анна Ярославна", серед російських письменників головною героїнею своїх творів Анну Ярославну зробили А.Ладинський, О. Озерська, О.Арсеньєва та ін. Цікавою ця королева є й для французьких літераторів. Про неї писали французькі письменники Р.Дефорж "Під небом Новгорода" [34], Ж.Доксуа "Анна Київська, королева Франції" [33], М.-К.Моншо "Анна з Києва. Маленька принцеса з країни снігів" [43] тощо. В 1978 р. вийшов фільм режисера І.Масленникова "Ярославна, королева Франції" (в головній ролі О.Коренєва).

Ще більш об'ємним буде перелік наукових праць, присвячених королеві Анні у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

Взагалі, зарубіжна історіографія, переважно французька, може похвалитися значно більшими успіхами у дослідженні життя та діяльності дочки Ярослава Мудрого. Починаючи з XVI ст., вона завжди була в полі зору французьких дослідників. Цікавість істориків Франції до постаті цієї жінки підсилювалася як її унікальністю та екзотичністю для французького престолу, так і важливістю діяльності для минулого Французького королівства XI ст.

Вже в середині XVI ст., складаючи "Нарис про королів Франції, їхню корону та дім, разом з переліком вельмож", історик Ж.дю Тілле, який багато років служив секретарем парламенту й користувався прихильністю королів, а, отже, мав доступ чи не до всіх архівних матеріалів в королівських книгозбірнях і добре розбирався у всіх складних перипетіях міждинастичних стосунків та великої політики, подав у своєму творі короткі відомості про королеву Анну, другу дружину короля Генріха I. Дю Тілле називає її "дочкою Георгія, короля Русі, яка є Московією" [47]. Згадаймо, що Георгій-Юрій – це християнське ім'я Ярослава Мудрого.

Більш, ніж через півстоліття, інший історик Ф.Е.де Мезере, який, завдячуючи підтримці кардинала Ришельє, зміг підготувати велику, тритомну, багатоілюстровану "Історію Франції", присвятив королеві Анні окремий

розділ у своєму творі, коротко змалювавши життєвий шлях цієї жінки та повідомивши, що наприкінці життя вона повернулася на свою батьківщину [42].

Фактично, більше століття твір Мезере був головним джерелом інформації про Анну Ярославну, на який спиралися всі подальші дослідники. Його теза про повернення до рідної країни здавалася беззаперечною. Проте, в 1682 р. отець-єзуїт К.-Ф. Менестріє зробив важливе відкриття. Оглядаючи старовинну церкву в абатстві Вільє, що розташоване в 40 км від Парижа у місті Серні в департаменті Ессон, він знайшов давній склеп. Напис, викарбуваний на ньому, свідчив, що тут похована "Агнеса, дружина короля Генріха". Це дозволяло спростувати висновок Мезере про те, що, овдовівши вдруге, королева повернулася на свою батьківщину, а також припустити, що ім'я королеви на момент смерті було Агнеса [40, с.44].

На жаль, дослідження Менестріє перевірити зараз неможливо, бо під час Великої французької революції згадана церква була зруйнована, а каміння з неї розтягли місцеві мешканці для своїх будівель. Проте його теза викликала сумнів вже у XVIII ст.

В XIX ст. історія руської принцеси, що стала французькою королевою, неодноразово розглядалася істориками Франції. Така цікавість французів була зумовлена ще й політичними чинниками. Протягом цього століття Росія та Франція кілька разів ставали то союзниками, то ворогами. Тож інтерес до імперії царів у французькому суспільстві був високим.

В 1825 р. у Парижі російський князь О.Лобанов-Ростовський видав французькою мовою "Збірку історичних оповідань про королеву Анну чи Агнесу, дружину Генріха I, короля Франції, та дочку Ярослава I, великого князя руського". Головною особливістю цього видання була перша ґрунтовна спроба повністю зібрати й опублікувати відомі документи про цю правительку [40].

Важливі матеріали про Анну були також видані в 1834 р. у "Хроніці Нестора перекладеній французькою" [39].

Коли наприкінці XIX ст. був утворений тісний російсько-французький військово-політичний та економічний альянс, виникло, так би мовити, соціальне замовлення на історичні розвідки щодо взаємин двох держав. Було політично вигідно пропагувати ідеї російсько-французької дружби (абсолютно несумісні та протиприродні з точки зору політичних режимів у демократичній Французькій республіці та самодержавній Російській імперії). Образ руської принцеси на престолі Франції був на часі, а, значить, цікавим для читацької аудиторії і зручним для пропаганди ідей союзу республіки та імперії.

Серед праць цього часу можна назвати історичні розвідки Ф.Бурнана "Росіяни та французи. Згадки історичні та анекдотичні. 1051-1897" [31] і К.де Сент-Емура "Руська принцеса, королева Франції в XI ст." [46] та "Анна Руська, королева Франції та графиня де Валуа" [45].

Політичний чинник актуальності своєї розвідки був прямо відзначений у вступі до праці Бурнана: "Росія та Франція є сьогодні двома дружніми націями. Подорожі здійснені останнім часом до Франції російськими правителями можуть лише зміцнити союз двох народів" [31, с.5]. Як відомо, в жовтні 1896 р. цар Микола II з дружиною відвідав Францію з дружнім візитом, уклавши низку міжнародних угод, й був прийнятий з надзвичайною пишністю. А в наступному році не менш гостинний прийом чекав на президента Франції Ф.Фора в Росії. Незабаром вінченосне подружжя знову відвідало Париж, що було актом найбільшої приязні з боку двох держав. Треба зауважити, що до програми візиту до Франції обов'язково входило й відвідування могили королеви Анни в містечку Санліс. Загалом, майже всі високі російські сановники,

що перебували в той період у Франції, вшановували своєю присутністю пам'ять цієї королеви.

Розповідаючи про взаємини Франції та Росії в XI ст., Бурнан не стільки аналізує життя та діяльність руської принцеси, скільки описує велич Русі та наголошує на важливості союзу з нею для своєї країни.

Не оминув політичних сентиментів і К.де Сент-Емур у своїй розвідці. Аналізуючи деталі шлюбу Анни та Генріха, він підкреслює: "Цей мар'яж є на сьогодні єдиним зв'язком такого роду, який існував між Францією та Росією, принаймні, це перший випадок, коли наші національні аннали мають згадку про наше союзництво" [46, с.114].

Оскільки Сент-Емур писав дещо раніше за правління Миколи II, то й люб'язна похвала дісталася його попереднику: "Ми можемо прославляти, отже, як свою, з повним правом, цю принцесу, яка за стільки століть перед Петром Великим скористалася нашою гостинністю та створила перший зв'язок між Францією та Росією. Й ми щасливі, що дружній візит шляхетного царя Олександра III надав нам можливість вшанувати пам'ять королеви Анни, дочки його далекого попередника Ярослава I Великого" [46, с.128].

Однак, варто відзначити, що Сент-Емур створив перший докладний життєпис королеви Анни на підставі опублікованих матеріалів. Він також спростував, посилаючись на відкриття Менестріє, досить популярну до XIX ст. тезу авторитетного історика Мезере про те, що королева на схилі літ повернулася на свою батьківщину.

Ще одним французьким дослідженням про популярну на той час королеву стала праця А.Бюто "Принцеса Анна" [32]. Історик, віддаючи данину часу, возвеличує дружбу французького та російського народів і називає Анну "вранішньою зорею франко-російського альянсу" [32, с.297]. Загалом цей нарис є здебільшого переказом відомих даних та апофеозом союзу Франції та Росії.

Протягом XX ст. постать цієї жінки стала не лише об'єктом прискіпливої уваги істориків, але й, як згадувалося вище, центральним персонажем багатьох творів мистецтва.

Важливо відмітити, що в історіографії XX ст. термін "Anne de Russie" ("Анна з Русі"="Анна з Росії") поступово витісняється терміном "Anne de Kiev" ("Анна з Києва"). Така заміна є більш коректною, зважаючи на плутанину понять "Русь" і "Росія" у французькій мові. Тим більше, слід врахувати, що Київ – це столиця України, яка не раз опинялася в центрі уваги європейської громадськості протягом новітнього періоду історії. Хоча обізнаність французів з Україною залишається досить слабкою, багато хто з них традиційно визначає Анну Ярославну як "росіянку" ("la Russe").

Врешті-решт, така заміна назв відбулася й у написі на пам'ятнику королеві в Санлісі в 2005 р. Тепер на п'єдесталі напис "Анна Київська". Ця подія була приурочена до візиту президента України В.Ющенка, надзвичайно популярного тоді в Європі після Помаранчевої революції, до Франції.

Майже всі серйозні історики новітнього часу використовують термін "Anne de Kiev", щоб не вводити в оману своїх читачів. Зокрема він присутній у працях Р.Галлю [36], Ж.Тімея [48], Р.-А.Ботьє [30], Ж.Леврона [41]. Хоча подекуди вживається і традиційний термін "Anne de Russie" [35].

Серед франкомовних досліджень життя та діяльності Анни Ярославни особливо відзначити велику працю Р.Галлю, видану в Римі у 1973 р., за сприяння Українського католицького університету. Ця робота містить детальний скрупульозний аналіз всіх наявних джерел, що стосуються цієї жінки, зокрема, й тих, що містяться в архівах Ватикану [36, с.247].

Наукові розвідки, присвячені Анні, продовжують виходити у Франції і надалі. Досить цікавою в цьому відношенні є стаття Ж.Распейля "Анна з Києва, жінка-вікінг на троні Франції", в якій на протигагу традиційному французькому русофільству у зображенні королеви, акцентується увага саме на її скандинавських коріннях, прояв яких можна побачити у гарячій вдачі цієї володарки [44].

Велику роль у поширенні в свідомості французів ототожнення королеви Анни саме з Україною, а не з Росією, відіграли українські діаспорні історики у Франції. Майже кожен новітній франкомовний нарис про минуле України згадує про шлюб київської князівни з французьким королем. Серед авторів таких праць можна згадати А.Жуковського [37; 50], В.Косика [38] тощо.

Що стосується української та російської історіографії, то до XIX ст. постать Анни Ярославни практично не потрапляла в поле зору вітчизняних дослідників. Інколи саме до неї відносять свідчення В.Татищева з "Історії Російської": "6540 (1032)... В сем же году родилась Ярославна дщерь" [24]. Однак, необхідно зауважити, що, хоча Татищеву могли бути відомі літописи, які залишилися невідомі пізнішим дослідникам, немає підстав стверджувати, що датування ним події справедливе та й що взагалі вона стосується саме Анни.

Коротку інформацію про Анну подав у другому томі своєї "Истории государства Российского" М.Карамзін. Восхваляючи самодержавну імперію, він занотував: "...Анна, сочеталась браком с Генриком I, Королем Французским... Франция, еще бедная и слабая, могла гордиться союзом с Россиею, возвеличенною завоеваниями Олега и Великих его преемников". Хоча серед обставин, що спонукали французького короля шукати собі наречену у такій далекій країні, історик відмітив і релігійний мотив, який забороняв брати собі дружину-родичку до сьомого коліна. Джерелами для російського історика стали праці французьких колег, насамперед, Мезере. Також Карамзін піддав сумніву тезу того про те, що після смерті другого чоловіка, жінка повернулася на Русь: "Один Французский Летописец говорит, что она, потеряв второго, любезного ей супруга, возвратилась в Россию: но сие обстоятельство кажется сомнительным. Сын ее, Филипп, царствовал во Франции, имея столь великое уважение к матери, что на всех бумагах государственных Анна вместе с ним подписывала имя свое до самого 1075 года. Честолюбие, узы семейственные, привычка и Вера Католическая, ею принятая, удерживали сию Королеву во Франции" [9].

Причину незгоди Карамзіна з твердженням Мезере тут зрозуміти складно. Можливо, як апологет і захисник православ'я, російський історик свідомо не міг прийняти думку, що покатолічена князівна могла повернутися до Києва.

Також серед російських біографів Анни Ярославни слід відмітити згаданого вище князя О.Лобанова-Ростовського, який зібрав і видав у Франції франкомовну збірку матеріалів про неї [40].

Історики Російської імперії при розгляді дипломатії Ярослава Мудрого тепер майже завжди згадували й його дочок, а серед них і Анну. Подібну згадку можна побачити, наприклад, у Костомарова [11, с.210].

Особливо посилювся інтерес російських істориків до постаті королеви Анни наприкінці XIX ст. Така зацікавленість цієї особою частково пояснюється зростанням франкознавчих розвідок на фоні двостороннього зближення Росії та Франції й зміцнення їхнього військово-політичного та економічного альянсу. Відповідні статті з'явилися в газетах і журналах імперії. Те ж відбувалося й на іншому кінці Європи.

Ознайомчі нарис про київську князівну на чолі Франції створили історики П.Голубовський [4], С. Сиромятников [23] та ін. [25].

До цього часу належать і перші згадки про Анну Ярославну в українській національній історіографії, яка щойно народжувалася. Загальні відомості про обставини шлюбу між Анною та Генріхом I подано в "Історії України-Руси" М.Грушевського [6, с.8].

В українській діаспорній історіографії до постаті Анни Ярославни зверталися І.Борщак [1] та М.Небелюк [17]. Письменниця О.-Л.Вітошинська написала французькою мовою повість "Забута королева. Анна Ярославна" [49]. Слід відмітити, що всі троє вищезгаданих авторів жили саме у Франції.

Мабуть, найповнішим біографічним дослідженням щодо Анни в українській історіографії до теперішнього часу можна, як не дивно, вважати працю французького історика, графа К.де Сент-Емура "Анна Русинка, королева Франції і графиня Валюа", видану НТШ в 1909 р. у перекладі І.Франка й перевидану в 1991 р. [22]. Надзвичайно якісний переклад здійснений Каменярем та доповнений його змістовними коментарями став важливою віхою в становленні вітчизняних студій про Анну Ярославну.

В радянський час науковий інтерес до постаті королеви Анни залишався, хоча й не належав до домінуючих тем у вітчизняній історіографії. Відомий історик В.Пашуто звертався до аналізу біографії жінки в контексті вивчення міжнародних взаємин Київської Русі [18]. Приділялася увага дослідженню славнозвісного підпису Анни Ярославни. Свої розвідки з цього приводу опублікував ряд науковців [14; 26; 28].

На жаль, подальші вітчизняні дослідження були представлені переважно окремими науково-популярними розвідками, де постать Анни розглядається лише побіжно, як правило, в контексті життєписів видатних діячів України-Русі [2; 8; 13; 27]. Подібну ситуацію бачимо в російській історіографії [10; 15; 19; 21; 29]. Крім того, виходили окремі статті ознайомчого характеру, присвячені Анні [3; 12; 20].

Однією з найсуттєвіших новітніх праць про Анну Ярославну в російській історіографії можна вважати дослідження О.Назаренка, сучасного продовжувача джерелознавчих традицій В.Пашута. Завдяки Назаренку була перекладена російською з латини глосса з "Псалтирі Одальрика", де йшлося про посольство від Генріха I до Ярослава Мудрого у середині XI ст. [16].

Проте, в українській та російській історіографіях наявний брак монографічних досліджень стосовно Анни Ярославни. Частково ця обставина пояснюється майже повною відсутністю джерельних згадок про цю жінку. Відомі нам літописи про неї не згадують.

Певну інформацію можна отримати при вивченні фресок Софійського собору, на одній з яких бачимо родину Ярослава Мудрого з дочками. Однак стверджувати щось напевно досить проблематично.

Досить цікавими є наукові пошуки сучасних українських дослідників—антрополога С.Горбенка [5] та музеєзнавця В.Корнієнка [7]. Зокрема, останній стверджує, що віднайшов на стінах святої Софії графіті, які, на його думку, є автографом Анни Ярославни, принаймні, спосіб написання літер імені у соборі дуже схожий з відомим кириличним підписом королеви Анни.

Таким чином, можна зробити висновок, що, зважаючи на винятковість постаті Анни Ярославни у вітчизняній історії та історії Франції і не дивлячись на скупість джерельної бази щодо цієї жінки, можна очікувати нових праць про неї як українських та російських істориків, так і їх французьких колег.

1. Борщак І. Анна Ярославна, королева Франції // Стара Україна. – Львів. – 1925. – Т.6. – С.99-104. 2. Висоцький С. Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі. – К., 1991. 3. Гусев В., Калинин Ю. Анна Ярославна, загадки судьбы // День. – 1999. – №161. – Пятница. – 3 сентября. 4. Голубовский П. Новые исследования о жизни французской королевы Анны Ярославны // Киевская старина. – К., 1886. – Т.54. – С.12-16. 5. Горбенко С. Королівський некрополь в церкві аббатства Сен-Дені та королева Франції Анна Ярославна // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. Кн. 1 / Ін-т релігієзнавства, Львів. від-ня ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім.М.Грушевського НАН України, Від-ня релігієзнавства ін-ту філософії ім.Г.Сковороди НАН України. – Львів: Логос, 2004. – С.202-212. 6. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – Т.2. – XI-XIII вік / Археографічна комісія АН України; Інститут української археографії АН України; Інститут історії України АН України; Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту; Канадський ін-т українських студій Альбертського ун-ту. Центр досліджень історії України ім. Петра Яцика / П.Сохань (голова ред.кол.). – Репр. вид. – К., 1992. – С.8. 7. Историк Вячеслав Корниенко: "В Софийском соборе я обнаружил автографы знаменитой княжны Анны Ярославны, ставшей впоследствии королевой Франции" // Факты. – 2010. – 24 марта. 8. Історія України в особах: IX-XVIII ст. / В.Замлинський (керівник авторського колективу), І.Войцехівська, В.Галаган та ін. – К., 1993. 9. Карамзин Н. История государства Российского. – М., 2008. 10. Карпов А. Ярослав Мудрый. – М., 2010. 11. Костомаров Н. Исторические произведения. Автобиография. – К., 1989. – С.210. 12. Кулинич Д. Анна Ярославна, королева Франции // Вопросы истории. – 1967. – №2. – С.217-221. 13. Луговой О. Визначне жіноцтво України. Історичні життєписи. – К., 1994. 14. Мельников Е. О языке и графике подписи Анны Ярославны // Славянское языкознание: Сб. ст. – М., 1959. – С.113-119. 15. Морозова Л. Русские княгини. – М., 2004. 16. Назаренко А. Генрих I и Анна Ярославна // Древняя Русь в свете зарубежных источников / М.Бибииков, Г.Глазырина, Т.Джаксон и др. Под ред. Е.Мельниковой. – М., 1999. – С. 353-358. 17. Небелюк М. Анна Ярославна. Українська княжна на королівському престолі Франції в XI ст. – Paris-Lyon: S.C.I.P., 1952. – 57 с. 18. Пашуто В. Внешняя политика Древней Руси. – М., 1968. – С.123, 132-133. 19. Пушкарева Н. Женщины Древней Руси. М., 1989. 20. Семенова Т. Судьба русской царевны Анны Ярославны. // Наука и жизнь. – 2004. – №5. – С.84-89. 21. Серяков М. Любовь и власть в русской истории. – СПб.; М., 2002. 22. Сент-Емур Ке де. Анна Русинка, королева Франції і графиня Валуа. – Львів, 1909.; репринтне пере-

видання: Сент-Емур Ке де. Анна Русинка, королева Франції і графиня Валуа. – К., 1991. 23. Сыромятников С. Русская княжна на французском престоле // Новое время. – 1893. 24. Татищев В. История Российская: В 3 т. Т.2. – М., 2003. 25. Тимирязев В. Французская королева Анна Ярославна // Исторический вестник. – Т.55. – СПб., 1894. – С.198-209. 26. Холодильник А. Автографы Анны Ярославны – королевы Франции // Русская речь. – 1985. – №2. – С.111. 27. Хорунжий Ю., Якимів Ю. Сага про Ярославових доньок. – К., 2004. 28. Черных П. К вопросу о подписи французской королевы Анны Ярославны // Доклады и сообщения филолог. ф-та МГУ. Вып. 3. – М., 1947. – С.27-31. 29. Широкоград А. Франция. История вражды, соперничества и любви. – М., 2008. 30. Bauthier R.-H. Anne de Kiev reine de France et la politique royale au XIe siècle // Revue des Etudes Slaves. – Vol.57. – 1985. – P.539-564. 31. Bourmand F. Russes & Français. Souvenirs historiques et anecdotes. 1051-1897. – P., 1898. 32. Buteau H. La princesse Anne // La Nouvelle Revue. – Tome LXXXV. – 1893. – P.297-306. 33. Dauxois J. Anne de Kiev, reine de France. – P., 2003. 34. Deforges R. Sous le ciel de Novgorod. – P., 1990. 35. Grunwald C. de. Anne de Russie reine de France // Miroir de l'Histoire. – P., 1964. – №174. – P.674-680. 36. Hallu R. Anne de Kiev, Reine de France. – Roma, 1973. 37. Joukovsky A. Histoire de l'Ukraine. – P., 1993. 38. Kosyk W. L'Ukraine et les Ukrainiens. – P., 1993. 39. La chronique de Nestor traduite en français. Volume 1. – P., 1834. 40. Labanoff de Rostoff A. Recueil de pièces historiques sur la reine Anne ou Agnès, épouse de Henri I-er, roi de France, et fille de Iaroslav I-er, grand duc de Russie. – P., 1825. 41. Levron I. Anne de Kiev princesse russe, reine de France // Miroir de l'histoire. – P., 1972. – №268. – P.118-125. 42. Mézeray F. E. de. Histoire de France. Tome 1. – P., 1643. 43. Monchaux M.-C. Anne de Kiev: La petite princesse des neiges. – P., 2009. 44. Raspail J. Anne de Kiev, une Viking sur le trône de France // Le Figaro. – 2004. – 11 février. 45. Saint-Aymour C. de, vicomte. Anne de Russie, reine de France et comtesse de Valois, au XIe siècle. – P., 1896. 46. Saint-Aymour C. de, vicomte. Une princesse russe, reine de France au onzième siècle // Revue hebdomadaire. Romans, histoire, voyages. – 1893. – 4 novembre. – №76. – P.114-128. 47. Tillet J. du. Recueil des Roys de France. Leurs Couronne et Maison. Ensemble, le rang des grands de France. – P., 1580. 48. Timey J. Anne de Kiev princesse russe, reine de France et comtesse de Valois. – P., 1975. 49. Witochynska O. La reine oubliée: Anna Yaroslava – Reine de France. Récit historique. – P., Munich, 1990. 50. Zlenko A., Joukovsky A. La France et l'Ukraine. – P., 1998.

Надійшла до редколегії 14.02.11

Л. Медведська, асп.

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОГО ЧИННИКА НА МЕХАНІЗМ ЗДОБУТТЯ ІМПЕРАТОРСЬКОГО ПРЕСТОЛУ ЄЛИЗАВЕТОЮ ПЕТРІВНОЮ В РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Механізм захоплення влади Єлизаветою Петрівною розглядається через призму гендерного підходу у працях російських істориків.

The mechanism of seizing power by Elizaveta Petrovna is examined in the light of the gender approach in the work of the Russian historians.

Апофеозом "жіночого століття" в Російській імперії прийнято вважати правління провінційної ангальдт-цербтської принцеси, відомої в історії під ім'ям Катерини II. То що ж тоді стало апогеєм його розквіту? Чи можемо ми відійти від традиційного отождествлення цих двох понять із катериненською епохою і назвати апогеєм "золотий вік" Єлизавети – останньої російської самодержиці, у жилах якої текла російська кров? Для вирішення цієї проблеми слід дослідити не лише образ Єлизаветинської епохи в російській історіографії, а й сам процес приходу до влади дочки Петра I. Саме тому у даній статті пропонується розглянути оцінки, дані російськими дослідниками дворцовому перевороту 25 листопада 1741 року як політичній акції, яку здійснила жінка. Акцентування на ролі особистісного фактору у цій події, а також на значенні гендерного, а не лише політичного забарвлення перевороту Єлизавети Петрівни, власне, і визначає актуальність даної теми, адже в умовах бурхливого розвитку гендерних досліджень у Росії ця проблема викликає чималий інтерес у вчених.

Після смерті імператриці Анни Іоанівни політичне життя Російської імперії можна вже було назвати більш ніж похваленим – вирішальні події, що призводили до своєрідного "жонглювання" імператорським престолом, відбувалися за вже усталеною схемою. Для простеження однієї із таких схематичних ілюстрацій звернімося до

красномовного опису М. Карамзіна: "Внаслідок двох змов злісний Бірон та добродушна правителька втратили владу і свободу. Лікар француз та кілька п'яних гренадерів звели дочку Петрову на престол найвеличнішої імперії у світі з вигуками: "Загибель іноземцям! Честь росіянам!" [15, с. 39]. Оскільки колега-попередник Карамзіна, історик князь М.М. Щербатов, обійшов увагою ці дві події, не висвітливши також обставини приходу до влади Єлизавети Петрівни, ми змушені звернутися до цієї однієї з перших історичних оцінок того перевороту, даної Карамзіном. Як бачимо, вона наскрізь просякнута своєрідною патріотичною екзальтацією, похвальною для громадянина та водночас – неприпустимою для дослідника. На жаль, в подібного роду оцінках перевороту 1741 року, а також подій, що йому безпосередньо передували, деякі російські історики, переважно дореволюційної доби, виявилися однодумцями [16, с. 280; 24, с. 570]. Втім, можна говорити про достатній рівень вивченості питання воцаріння дочки Петра I дореволюційними дослідниками [8; 10; 13; 25; 28]. Представники радянської історіографії не виявили до проблеми здобуття цесарівною Єлизаветою престолу наукового інтересу – адже для них це був лише черговий дворцовий переворот у плеяді йому подібних. Але вже російська історіографія пострадянського простору [1; 2; 7; 19; 21], як і російська наукова думка першої декади XXI ст. [23;

© Медведська Л., 2011